

פרחי שושנים תכנית לימוד השולחן ערוך

אורח חיים

הלכות אורח חיים שיעור 1

© פרחי שושנים

אין להשתמש בשיעור זה לשום מטרה ללא רשות מפורשת מהמו"ל
פרחי שושנים תוכנית הסמיכה –
והוא בגזל ממש וח"ו לתלמידי חכמים לעשותו.
רשות השימוש הוא אישי בלבד ולצורך לימודי הקורס ולחזרה ושינון
וכל שימוש אחר טעון בקשת רשות!

שאלות על השיעור

1. אנו לומדים את השלחן ערוך, ויש דיעות שונות בין המחבר ובין הרמ"א, לפי איזו דיעה אנו אמורים לנהוג?
2. מה נוכל לעשות כדי להכין עצמינו לתפילה?
3. האם יש ערך לתפילות אם איננו אומרים אותן בכוונת הלב? כמה הן שוות?
4. מה משמעותה של אמירת ברוך אתה ד'? האם אנו נותנים לד' את הברכות שלנו?
5. מהי הדרך הנכונה בה אפשר הגיע לידיעת ד'?
6. איך ההבנה שלנו בדרכי ד' משתקפת במילות הברכה?

שִׁיעוֹר

1

מבוא

המצוות שאנו מקיימים, אף אלה היומימיות והשגרתיות, מורכבות מהלכות וטעמים. ההלכות - לקיום מעשי. הטעמים - להבנת עמק המצווה.

בבואנו ללמוד מתוך השלחן ערוך את הלכות ברכות השחר, חשוב שנחדיר למחשבתינו את ההבנה והחכמה של רבותינו בקביעת סדר התפילה.

נלמד אודות הדעות השונות בין הראשונים בקשר לעניני הברכות. ונתחקה אחר עקבות התיסדות ההלכה בעניינים אלו, כפי שמוסברים על ידי המחבר, הרמ"א ועוד אין ספור מפרשים של השלחן ערוך.

כבכל נושא בלימוד תורה - אף בתחום ההלכה ישנן דעות שונות בין הפוסקים וההלכה אינה מוכרעת.

יהודי עדות המזרח - נוהגים בד"כ על פי שיטת המחבר. להוציא ענינים מסויימים בהם נוהגים לפי פוסקים אחרים. היהודים יוצאי אשכנז נוהגים ע"פ שיטת הרמ"א.

הַכְנָה לַתְּפִילָה

הַתְּבוֹנְנוֹת בַּמַּעֲלַת הַתְּפִילָה וּמִטְרַתָּהּ

כַּךְ כּוֹתֵב הַרְמַב"ן בַּפְּרִשְׁתָּהּ בֵּא (פֶּרֶק יג' פֶּס' טז')

"הַמַּטְרָה הַעֵיקְרִית שֶׁל הַבְּרִיאָה הִיא, שִׁיכִיר הָאָדָם וַיִּדַע אֶת ד', וַיּוֹדֶה לוֹ עַל שְׁבִרָאוֹ. וְזֶהוּ שִׁיחִיָּה לְבִנֵי אָדָם מִקּוֹם בּוֹ יִתְקַבְּצוּ וַיּוֹדוּ לְקַל שְׁבִרָאִים... וַיִּפְרְסֵמוּ בְּאֵלּוֹ בְּתֵי מִדְרָשׁוֹת וּבְתֵי כְּנִסְיֹת וַיֹּאמְרוּ לְפָנָיו: בְּרִיתְךָ אֲנַחְנוּ!

לְאוֹר דְּבַרֵי הַרְמַב"ן, מִחֻבְתֵּינוּ לְרִכְזֵי מַחֲשַׁבְתֵּינוּ לְפָנֵי הַכְּנִיסָה לְבֵית הַכְּנִסָּה, לְהַתְּבוֹנֵן וּלְדַעַת שְׂאֵנוּ נְכַנְסִים לְמִקּוֹם קָדוֹשׁ זֶה לְשֵׁם מִלּוֹי מִטְרַתֵּנוּ: הוֹדִיָּה לְד' וּפְרָסוֹם שְׁמוֹ.

לְפִי זֶה רְאוּי שְׁנַעֲשֶׂה פְעוּלָה הַמְּזַכֵּרָה אֶת הָעִנְיָן - הַמַּטְרָה. כְּדֵי שֶׁתְּפִלּוֹתֵינוּ תִּהְיֶינָה מִמְּקוֹדוֹת בְּהַכְרָזָה "בְּרִיתְךָ אֲנַחְנוּ"!

ב'שְׁלַחַן עֵרוֹךְ הַרְב' מוּבָא עַפ"י הַקְּבֵלָה שִׁישׁ לּוֹמֵר אֶת הַפְּסוּק : "וְאֲנִי בְּרֹב חֶסֶדךָ אֲבֹא בֵיתְךָ..." וְגו' לְפָנֵי הַכְּנִיסָה לְבֵית הַכְּנִסָּה. בַּפְּסוּק זֶה אֲנִי מוֹדִים וּמְכִירִים בְּחֶסֶד הָעֵצוֹם שֶׁמֵּאֲפִשֵּׁר לָנוּ בּוֹרָא עוֹלָם לְבוֹא וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמוֹ מִיַּדֵּי יוֹם. בְּכְנִיסָה לְבֵית הַכְּנִסָּה יֵשׁ לּוֹמֵר הַפְּסוּק : "בְּבֵית אֱלֹהִים נִהְלַךְ בְּרַגְשׁ" כְּדֵי שֶׁיִּתְעוֹרֵר הַרְגֵשׁ וְתִתְעַצֵּם אֶהְבֵּת ד' בְּנוֹ. עִנְיָן נוֹסֵף בְּהַכְנָה לְפָנֵי הַתְּפִילָה, הוּא שְׁחִיב כָּל יְהוּדֵי לְהַתְּחַזֵּק בְּמִצְוֹת "וְאֶהְבֵּת לְרַעַךְ כְּמוֹךָ". וּמִסְבִּיר ה"מַחְצִית הַשְּׁקֵל", כִּי זְכוּת מִצְוָה זֹו שֶׁהִיא אַחַדוֹת עַמ"י (לְמַטָּה), מַחְזֵקֶת וּמְסִיעֶת לְתְּפִילּוֹת שֶׁתְּעִלֶּינָה וְתִתְקַבְּלָנָה (לְמַעְלָה) בְּשִׁלְמוֹת וּלְלֹא שׁוֹם עָכוּב.

ענין מצות 'ואהבת לרעך כמוך' לפני התפילה

בקיום מערכת היחסים עם ידידינו קרובינו ומכרינו, נתקלים אנו פעמים רבות בקשיים בדרגה זו או אחרת. אנו עשויים להתבונן סביבנו בחדר מלא אנשים ולהבחין בכך כי רק מעטים מהקבוצה הם ידידי אמת שלנו.

מתוך התבוננות בהלכה שקבעו לנו חז"ל, כי חובה לקבץ מנין אנשים בשביל להתפלל, וללא מנין אין אפשרות לומר קדיש קדושה ברכו וכו', יכולים אנו ללמוד ענין גדול על מהות התפילה בכלל, וענין התפילה בציבור בפרט.

בבואנו להודות ולהלל לשמו לא נוכל לבוא כיחידים, חובתנו לכלול ולהכלל עם יהודים נוספים לקבוצה אחת מאוחדת, ומכאן אף נובע ענין זה להתחזק בכל פעם לפני התפילה במצות "ואהבת לרעך כמוך", שכן זהו תנאי מוקדם לקבלת התפילות למעלה. הקב"ה הצופה ורואה את המאמץ המשותף והמאוחד של בניו, יקבל תפילותינו לרצון. "הן קל כביר לא ימאס תפילת רבים."

הליקוטי מהרי"ק מסביר את הענין של "ואהבת לרעך כמוך" לפני התפילה היומיומית, בהסבר מאיר עיניים. חכמי הקבלה כותבים כי כדי שהתפילה תבקע רקיעים ותפעל את פעולתה ללא עיכוב ומכשול, צריכה שתיעשה מתוך להט של 'עבודה', כדי שנוכל להתפלל כראוי צריכים אנו להגיע לדרגה מסויימת של התקדשות והתקרבות לד', וללא כן משולה תפילתנו לחללית רבת עצמה אשר בהעדר דלק, אינה יכולה להתנתק מכן השיגור ולהגיע ליעדה.

כיצד אם כן נוכל לפתור את הבעיה? איך נוסיף 'דלק' לתפילותינו בזמן שהן כה רדודות?

התחברות לתפילת הצדיקים - דלק רוחני לתפילתנו

התשובה לכך היא, התחברות לתפילתם של צדיקי הדור, הם העובדים את ד' מתוך התקדשות ומסירות, אשר תפילתם נעשית מתוך להט של קדושה ובודאי בוקעת רקיעים ופועלת רבות בעולמות העליונים, התחברות לתפילת הצדיקים היא אשר תתן לתפילתנו את העומק הרצוי, את ה'דלק' הנדרש, ויחדיו תעלינה למרום ותתקבלנה ללא עיכוב.

אלא שכאן מחובתינו לשאול את עצמנו
כיצד מתחברים לתפילת הצדיקים?

ומאיך מתעוררת השאלה האם מותר כלל לעשות זאת?
האין זה דומה לתפילה דרך 'אמצעי' האסורה עפ"י ההלכה?

ה'חתם סופר' עונה על כך; כי תפילה לאמצעי איסורה כולל תפילה למלאכים בלבד. אולם תפילה המתקשרת לצדיקים ומשתמשת בהם כ'אמצעי', על ידו תפעל את פעולתה, אינה אסורה, זאת מכיון שעם ישראל כולו הוא כ'יחידה אחת'.

בכדי להבין את ההבדל מביא הליקוטי מהרי"ק מדברי הרבי ר' שמעלקע מניקלשבורג, ששאל פעם כיצד יכול אדם לאהוב את חברו על אף שפגע בו? כיצד מסוגל הוא להתגבר על הרגש הטבעי שלו ולא לכעוס?

פרחי שושנים תכנית לימוד השלחן ערוך אורח חיים | סי' מ"ו | שיעור מס' 01

התשובה לכך טמונה ברעיון העיקרי העומד מאחורי מצות ואהבת לרעך כמוך. כשאנו אומרים כי על כל אחד מוטל לאהוב את חברו כמותו, הכוונה היא שכולנו חלקים באומה המאוחדת הנקראת עם ישראל, נשמת האומה מורכבת ממיליוני פריטים המאוחדים כולם כאחד, כאיש אחד בלב אחד.

הראיתם אדם הכועס על עצמו כאשר פגע בו עצמו, היתכן שאדם יחלק את גופו לחלקים ויאמר "ידי הכתה את רגלי"? זה צריך להיות העקרון המנחה ביחס למצות ואהבת לרעך כמוך, כולנו חלקים המרכיבים יחדיו את גוף נשמת האומה, וכיצד נכעס זה על זה?!

על פי העקרון הנ"ל נבין גם את ענין ההתקשרות וההתחברות לתפילת הצדיקים. נדמה את הצדיקים כלבו של עם ישראל, כמוחו, ואותנו לשאר איברי הגוף, אשר רק קיומם של כל האיברים יחדיו, בהתאמה, מאפשר את המשך קיומנו כעם, וכיון שכך אין זה נחשב לתפילה ע"י אמצעי אלא אדרבה, איחוד כל חלקי עם ישראל יחדיו, ע"מ שתפילתם הכללית, ותפילתו של כל אחד ואחד מהם בכללה, תעלה כחטיבה אחת ותפעל את פעולתה.

אולם על אף כל זאת מחובתנו לדעת בעת התפילה כי אנו עומדים לפני ה', ולבטא נכונה את מילות התפילה, זאת על מנת לתת לתפילתנו "מטען" כל שהוא, ואו-אז, יחד עם תפילות הצדיקים, יעלו התפילות יחדיו לשמים.

זכור:

- 1) לעמוד לפני בוראנו בתפילה – זוהי זכות!
- 2) מטרת ההתאספות בבית הכנסת היא להכריז "אנו עבדי ה'".
- 3) לפני תחילת התפילה חובה עלינו להתרכז במצות "ואהבת לרעך כמוך".
- 4) נוכל להפיק תועלת מן התפילה, כל עוד נכיר בכך שאנו עומדים לפני ה', ונבטא את המילים כראוי.

נתאר לעצמנו שיש לנו את הזכות להתפלל יום יום בכותל המערבי, הרי זה נפלא! ההתרגשות, היראה, ההכרה החזקה בהקב"ה בכל יום מחדש, האם יתכן שיבוא יום ורגשות אלו יכהו או ייעלמו לחלוטין? אם כן, זה סימן שאין מעריכים מספיק את הדבר, אנו מקבלים את האפשרות להיות בקרבת השכינה כדבר המובן מאליו.

אותו הרעיון אמור ג"כ לגבי המתנות - החסדים - שאנו מושפעים בהם. אנו נוטים להתרגל ולקבל את השפע כדבר המובן מאליו, האם חשבנו פעם שד' ברחמיו הרבים, הוא הזן ומפרנס ודואג לנו?! האם איננו שוכחים שד' ברחמיו מאכיל אותנו? מכל מקום, הבורא יתברך מכיר את תכונות נפשינו וחולשותינו, ויודע כי זהו טבע בן אנוש להתרגל ולשכוח להודות.

זו הסבה שהקב"ה מבקש מאתנו לברך.
לפני האוכל - לבקש, ולאחריו - להודות.

ברכות אלו מגבירות את העירנות להודות לד'
ומלמדות אותנו להעריך את מתנותיו.

הבנת הברכה

"ברוך אתה ד'" מילים אלו הן ההתחלה לרוב הברכות, ולדאבונינו אנו מורגלים יתר על המידה באלו המילים, וממילא איננו שמים לב למשמעותן.

ה"מסילת ישרים" כותב בענין זה בהקדמה לספרו, כי בדברים שאנו מורגלים אליהם ביותר אין שימת לב מספקת והקפדה נכונה.

בבואנו ללמוד ללמוד נושא ברכות מספר אורח חיים הבה ניתן את הדעת להרחיב אודות מהות הברכות.

ברוך אתה ד' = הקב"ה אתה מבורך.

מה משמעות מילים אלו
האם אנו מברכים את ד'?
וכי הקב"ה זקוק לברכותינו?

רבינו בחיי דן בענין זה לעומק. הוא מסביר שאכן כן - אנו מברכים את ד'! ברוך - שהוא מקור הברכות. כשאנו מברכים ומהללים את הקב"ה בשבח זה, אנו מעידים שהוא ברא את היקום כולו, וכי הוא ממשיך לקיים אותו ברוב חסדו, כמו שאנו אומרים בתפילה "המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית". בזה שאנו נוהגים כך אנו גורמים שיושפע עלינו משמים רוב טובה וברכה. זה מה שלמדונו חז"ל כי הקב"ה מתאוה לתפילותיהם של צדיקים.

באומרנו ברכה אנו מגבירים את ההשפעה השמימית - הברכה והחסד שמוריד לנו ד' לעולם. עובדה היא שהסברה המילולי של המילה ברכה - הוא הכפלה, התרבות, לכן, ברכה נאמרת בעבורנו ולטובתנו האישית בלבד, ובשום אופן לא לטובת הקב"ה.

כל הנהנה מהעולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל מהקב"ה.

במקום שיכיר האדם כי ד' הוא מקור הברכה והוא המעניק לנו צרכינו, מייחס האדם את הצלחותיו לעצמו וזוקפן לזכותו.

היבט נוסף הוא, המטרה העיקרית של הבריאה - רצונו של הקב"ה להיטיב עם בראיו. כשאנו מקיימים מצוה, או נהנים איזו הנאה מעולמו יתברך, עלינו להכיר כי נתנה לנו בזאת הזדמנות מאת ד' - לטובתינו - להכיר במטרה נשגבה זו של הבריאה, שהיא כאמור רצונו יתברך להיטיב עם בראיו.

המשמעות היותר עמוקה של הברכה

'ספר החינוך' מסביר באריכות את ענין הברכה (ספר החינוך, פ' עקב) נביא כאן מדבריו:

"...ענין הברכה שאנו אומרים לפניו הוא רק הזכרה לעורר נפשנו בדברי פינו כי הוא המבורך, ומבורך יכלול כל הטובות. ומתוך התעוררות הטוב הזה בנפשנו ויחוד מחשבתנו להודות אליו, שכל הטובות כלולות בו והוא המלך עליהם לשלחם על כל אשר יחפוץ, אנו זוכים במעשה הטוב הזה להמשיך עלינו מברכותיו..."

משמעות הדברים: הקב"ה חפץ שנעשה פעולה שתמשיך עלינו מטובו. ע"י אמירת הברכה, בה מכירים אנו כי הקב"ה הוא מקור הברכה, בזאת נעשים אנו ראויים לקבל טובה ממנו.

כשאנו מברכים אנו מכירים ומודיעים שהקב"ה הוא מקור הברכה, וכל הברכות שלו, וכך הוא משפיע על העולם רוב שפע. מפני זה מחובתנו להכין עצמנו להיות מקבלי השפע השמימי. זו הסיבה שחז"ל קבעו לברך, כדי שנכיר ונודה לד' וניעשה ראויים לברכתו וקבלת טובתו.

סיכום:

כשאנו מברכים "ברוך אתה ד"

- אנו מכריזים שד' הוא מקור הברכות.
- אנו מעידים שד' לבדו ברא את העולם - על כל הנאותיו - לטובת האדם (להיטיב עם ברואיו).
- אנו מתפללים שד' ימשיך להשפיע עלינו רחמים וברכה ע"י הזכות שאנו מכירים בו כמקור הברכות.

בְּרוּךְ אַתָּה ד' - הַתְּחַבְּרוֹת לַמְקוֹר הַבְּרֻכּוֹת

רַבֵּי חַיִּים מוֹלוּז'יִן בִּסְפְרוּ נֶפֶשׁ הַחַיִּים מְצִיִּין שֶׁהֶעֱנִין שֶׁל הַמִּילִים בְּרוּךְ אַתָּה ד', הוּא הַתְּקַשְׁרוֹת וְהַתְּחַבְּרוֹת לַד' שֶׁהוּא מְקוֹר הַבְּרֻכָּה וְהַטוֹב.

נְשֵׂאלַת הַשְּׂאֵלָה - כִּיצַד ע"י הַבְּרֻכָּה אֲנוּ מִתְּחַבְּרִים לַמְקוֹר הַשְּׁפַע?

וְעַל כֵּךְ הוּא עוֹנֶה - הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהוּא מַעְבֵּר לְכָל תְּפִיסָה אֲנוּשִׁית, וְאֵין יְכוּלֵת לְבִן אָנוּשׁ 'לְהַתְּחַבֵּר' אֵלָיו וְלִהְיוֹת, מִתְּגַלָּה אֵלָינוּ ע"י הַהִנְהָגָה שֶׁלּוֹ אֲתָנוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁבְּרָא. כְּלוֹמֵר ע"י מַעֲשָׂיו וְהַנְּהַגְתּוֹ בְּעוֹלָם, הוּא מִתְּגַלָּה אֵלָינוּ בְּמַעַט מְזַעִיר.

זוֹהֵי ג"כ הַסִּיבָה שֶׁבְּרֻכָּה מוֹרְכַבֵּת מִשְׁנֵי חֻלְקִים:

1. בְּרוּךְ אַתָּה - בְּדִיבּוֹר יִשִּׁיר, בְּלִשׁ' נּוֹכַח.
2. אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ אוֹ (לְדוֹגְמָה) בּוֹרָא פְּרִי הָעֵץ - בְּלִשׁ' נִסְתֵּר, בְּגוֹף שְׁלִישִׁי.

דִּהְיִינוּ, הַקַּב"ה עַל אֵף שֶׁהוּא מִתְּגַלָּה אֵלָינוּ, הוּא נִסְתֵּר מֵאֲתָנוּ, ע"י הַבְּרֻכּוֹת אֲנוּ מְרַבִּים וּמְחַזְּקִים אֶת הַשְּׁפַע הָאֱלוּקִי, הַשְּׁמִימִי, כְּדֵי שִׁיּוּכַל לְהַגִּיעַ אֵלָינוּ.

לְפִי הַהִסְבֵּר הַזֶּה מוֹבֵן כִּי ע"י הַבְּרֻכָּה מִתְּחַזֵּק הָעֵנִין שֶׁד' הוּא מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בְּגַלּל שֶׁרַק ע"י הַהִיבֵט הַזֶּה יְכוּל לְהִיּוֹת לָנוּ - כֹּאֵן בְּעוֹלָם הַזֶּה, קֶשֶׁר לְקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא.

לְפִי זֶה, בְּרוּךְ אַתָּה ד' - מִשְׁמַעוֹתוֹ:

הַשֵּׁם שֶׁהוּא מְקוֹר הַבְּרֻכּוֹת יִרְבֶּה וְיִגְדִיל אֶת שְׁפַע בְּרֻכְתּוֹ בְּעוֹלָמוֹת
הָעֲלִיוֹנִים, וְהַבְּרֻכָּה שֶׁאֲנוּ נִבְרַךְ תְּגַרוֹם לְשְׁפַע לְרַדַּת אֵלָינוּ לְעוֹלָם.

תשובות לשאלות

(1) בד"כ, בני עדות המזרח נוהגים לפי שיטת המחבר (השולחן ערוך), והאשכנזים נוהגים בד"כ לפי שיטת הרמ"א. בסימן זה נראה שגם בני עדות המזרח נוהגים לפעמים עפ"י הרמ"א, ואף האשכנזים משתדלים לצאת ידי חובה אף לשיטת המחבר כאשר הדבר מתאפשר.

(2) "שלחן ערוך הרב" מדבר על שלש נקודות שצריכים לחשוב ולהתרכז בהם, והם יעזרו להתכונן לתפילה.

- אמירת "ואני ברוב חסדך" וכו' - הכרה בזכות הגדולה שנפלה בחלקנו, להתפלל לד'.
- אמירת "בבית אלוקים נהלך ברגש" על מנת לעורר ולרומם את נפשותינו לפני התפילה.
- שימת לב והדגשה מיוחדת על מצות 'ואהבת לרעך כמוך'.

(3) הן (התפילות) עדיין יכולות להתרומם ע"י הצדיקים.

(4) אמירת ברוך אתה ד' - הכרה בכך שהשם הוא מקור השפע והטוב, הכנת עצמנו להיות ראויים לקבלת הטובה, והתחברות באופן רוחני למקור הטוב.

(5) אנו יכולים "להבין" את ד', רק ע"י הנהגתו אתנו בעולם הזה, אין לנו שום אפשרות לתפוס מעבר לכך, כי ד' נסתר מאתנו ומהבנתנו.

(6) ענין זה רמוז בברכה עצמה, הברכה מתחילה בלשון נוכח ועוברת ללשון נסתר, דבר זה מבטא כי גם כאשר מגיעים אנו להכרה בד' דרך הנהגתו כאן בעולם הזה, עדיין נסתר הוא מאתנו ורחוק מהשגתנו.